

Çocuk Psikiyatrisi Polikliniğine Başvuran Ergenlerde Akran Zorbalığı ile Siber Zorbalık ve Öfke İfade Tarzlarının İlişkisi

The Relationship of Peer Bullying with Cyberbullying and Anger Expression Styles in Adolescents Attending a Child Psychiatry Clinic

Çisem ÇELEN¹, Esra ÇÖP¹, Gülser ŞENSES DİNÇ¹, Özlem HEKİM¹, Zeynep GÖKER¹,
Ebru SEKMEN², Özden Şükran ÜNERİ¹

¹Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Ankara Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hematoloji Onkoloji SUAM, Çocuk, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kliniği, Ankara, Türkiye

²Adıyaman Üniversitesi Eğitim Araştırma Hastanesi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Kliniği, Adıyaman, Türkiye

ÖZ

Amaç: Ergenler arasında akran zorbalığı evrensel bir sorundur. Çalışmada klinik örneklemede ergenlerde akran zorbalığının demografik değişkenler, siber zorbalık, siber mağduriyet ve öfke ifade tarzlarıyla ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Gereç ve Yöntemler: Çocuk psikiyatrisi polikliniğine başvuran 61 ergen çalışmaya alındı. Sosyodemografik form, Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği, Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği-Ergen Formu, Siber Zorbalık Ölçeği ve Siber Mağduriyet Ölçekleri kullanıldı. Ergenlerde psikopatoloji varlığı DSM-5 ölçütleri esas alınarak yapılan klinik değerlendirme ile belirlendi.

Bulgular: Çalışmaya katılan 61 ergenin %57.4'ü kızdı. Yaş ortancası 15 yıldır (min=11, maks= 18 yıl). Ergenlerin %27.9'u mağdur, %45.9'u hem zorba hem mağdur ve %4.9'u zorba olarak tanımlandı. Diğer sınıflandırmayla ergenlerin %78.7'sinin zorba/mağdur döngüsünde oldukları saptandı. En sık görülen zorbalık türü; sözel zorbalık (%37.7), en sık görülen mağduriyet türü ise fiziksel mağduriyetti (%60.7). Protez varlığı mağdur grubunda anlamlı düzeyde yüksek bulundu ($p=0.041$). Zorbalığın orta ergenlikte anlamlı düzeyde yüksek ($p=0.026$), zorbalının akademik başarısının daha kötü olduğu bulundu ($p=0.008$). Mağdurların babalarının anlamlı olarak düşük düzeyde eğitim almış oldukları saptandı ($p=0.036$). Hem zorba hem mağdur grupta; siber zorbalık, Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği öfke dışı alt ölçeği ve öfke içi alt ölçeği puanları, zorbalığa karışmayan grubun puanlarına göre anlamlı düzeyde yüksek bulundu (sırasıyla; $z=-3.167$, $p=0.003$; $z=-3.735$, $p<0.001$, $F=7.372$, $p=0.001$).

Sonuç: Kötü akademik başarının zorbalık; babanın ilköğretim mezunu olmasının mağdur olma için riski artırdığı ve zorbalığa katılmanın; siber zorbalık, siber mağduriyet ve sürekli öfke, öfke içi ve dışı puanlarını artırdığı söylenebilir. Farkındalığın ve müdahalelerin artırılması açısından ayrıntılı, ülkemizi temsil edebilecek, daha uzun süreli araştırmalara ihtiyaç vardır.

Anahtar Sözcükler: DSM-5, Ergen, Öfke, Siber, Zorbalık

ABSTRACT

Objective: Peer bullying among adolescents is a universal problem. The aim of this study was to investigate the relation of peer bullying groups with demographic data, cyber bullying, cyber victimization, and anger expression styles in a clinical adolescent sample.

Material and Methods: Sixty-one adolescents who presented to the child psychiatry outpatient clinic were included in the study. Sociodemographic form, State-Trait Anger Expression Inventory, Peer Bullying Scale Adolescent Form, Cyber Bullying Scale and Cyber Victimization Scale were completed by the adolescents. The presence of psychopathology was determined according to the DSM-5 criteria.

Results: Of the total 61 adolescents, 57.4% were girls. The median age was 15 years (range: 11-18 years). 27.9% of the adolescents were identified as the victim, 45.9% as the bully-victim and 4.9% as the bully. Based on the discriminant analyses, 78.7% of the adolescents were found to be in the bully/victim cycle. The most common bullying type was verbal bullying (37.7%) and the most common victimization type was physical victimization (60.7%). The presence of a prosthesis was significantly higher in the victim group ($p=.041$). Bullying was significantly higher in the middle adolescence group ($p=.026$) and the academic achievement of bullies was significantly worse ($p=.008$). It was found that the fathers of the victims had a significantly lower level of education ($p=.036$). In the bully/victim group, cyber-bullying scores, and the STAXI anger-in and anger-out subscale scores were significantly higher compared to non-bully/victim group ($p=.003$; $p<.001$, $p=.001$, respectively).

Yazışma Adresi / Correspondence Address:

Çisem ÇELEN
Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Ankara Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları, Hematoloji Onkoloji SUAM,
Çocuk, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kliniği Ankara, Türkiye
E-posta: cisemcelen@gmail.com

Geliş tarihi / Received : 13.07.2018

Kabul tarihi / Accepted : 17.09.2018

Elektronik yayın tarihi : 20.12.2018

Online published

DOI: 10.12956/tjpd.2018.398

Conclusion: Poor academic achievement is a risk factor for bullying, whereas the primary education level of fathers constitutes a risk for being victimized. Being a bully increased the scores of cyber bullying, cyber victimization, constant anger, and anger-in and anger-out. There is a need for more detailed, long-term research that can represent our country in terms of raising awareness and interventions in this field.

Key Words: DSM-5, Adolescent, Anger, Cyber, Bullying

GİRİŞ

Akran grupları tarafından tutum ve davranışlarının onaylanması veya reddedilmesi çoğu ergen için önemlidir (1). Ancak akranlar arkadaşlık, sosyal ve duygusal destek, yakınlık sağlama gibi olumlu işlevler yanında bazen de zorbalık gibi olumsuz etkilerle neden olabilirler.

Zorbalık, bir ya da birden çok öğrencinin kendilerinden daha güçsüz olan öğrencileri bilerek isteyerek sürekli biçimde çeşitli şekillerde rahatsız etmesi ile sonuçlanan ve mağdurun kendisini koruyamayacak durumda olduğu bir saldırganlık türüdür (2). Okul çağı çocuklarında akran zorbalığı sıklığı %5 ile %54 arasında değişmektedir (3). Türkiye 41 ülke arasından okulda zorbalığa uğramada; 11 yaş grubunda (kızlarda %30, erkeklerde %37) birinci, 13 yaş grubunda (kızlarda %26, erkeklerde %29) üçüncü sırada yer almaktadır. Zorbalık yapma durumuna göre 11 yaş grubunda (kızlarda %16, erkeklerde %21) üçüncü, 13 yaş grubunda (kızlarda %13, erkeklerde %19) onuncu sırada yer almaktadır (4). Ülkemizde yapılan bir çalışmada Pişkin ve ark. (5), ilköğretim öğrencileri arasında akran zorbalığı sıklığını araştırmış ve %30 oranında zorbalık yapma ve %35 oranında zorbalığa maruz kalma bulgusunu rapor etmiştir.

Zorbalığın öğrenciler için ciddi bir travma olduğu, etkilerinin zorbalığın görüldüğü dönemle sınırlı kalmayıp, yaşam boyu sürdüğü ve toplum sağlığını olumsuz etkilediği kabul edilmektedir (6). Akran zorbalığına maruz kalan çocuklarda; psikosomatik belirtiler, depresyon gibi içe atım sorunları artmaktadır. Yine bu çocuklarda saldırganlık davranışlarında artış, baş etme becerilerinde azalma, travma sonrası stres bozukluğu ve hatta intihar etme eğilimi gibi sonuçlar da görülebilmektedir (7,8). Zorbalık yapan çocuklar ise; kendi hallerine bırakılırlarsa başkalarının üzerindeki güçlerini kötüye kullanmaya devam edebilmekte, çevresindekiler için tehdit oluşturabilmekte ve toplumdan soyutlanıp yalnız kalabilmektedirler.

Zorbalığın bir türü de siber zorbalıktır. Siber mağdurların yaşadığı psikolojik problemlerin fizyolojik rahatsızlık ve hastalıklara da sebep olduğu hatta mağdurların intiharlarına bile yol açtığı belirtilmektedir (9,10). Son yıllarda siber zorbalık özellikle ergenlik ve ergenlik öncesi dönemde kendisini yaygın olarak göstermektedir. Mishna ve ark. (11) ortaokul ve lise düzeyindeki öğrenciler üzerinde yaptıkları çalışmada öğrencilerin yaklaşık %50'sinin siber mağdur ve %34'ünün siber zorba olduklarını tespit etmişlerdir. Akbulut ve ark. (12) yaptıkları bir araştırmada katılımcıların %56'sının en az bir kez siber zorbalığa maruz kaldığını belirtmiştir.

Araştırmacılar, kontrolsüz öfkenin; zorbalık ve saldırgan davranışlarla ilgili en yaygın değişkenlerden biri olduğunu

belirtmektedir. Zorbalık davranışı, öfke ifadesi olarak görülebilir (13). Ergenlik döneminde yaşanan öfke, kendisine ve diğer insanlara fiziksel zarar verme olasılığı yanında, akademik başarı ve akran ilişkilerinin bozulmasına, okuldan uzaklaşmasına veya uzaklaştırılmasına neden olabilmektedir (14). Ayrıca öfke, siber zorbalık ve geleneksel zorbalık ile de ilişkilidir (15,16).

Zorba ve mağdurların ruh sağlığı hizmetlerine yüksek oranda başvurması muhtemeldir. Bu çocukların bir kısmının altta yatan psikolojik zorluklarının henüz keşfedilmemiş kaynağı zorbalığa karışmaları olabilir. Ruh sağlığı hizmetlerinden yararlanan ergenlerin klinik örnekleme zorbalık deneyimlerine odaklanan ve sistematik şekilde inceleyen, bu deneyimlerle siber zorbalık, siber mağduriyet ve öfke ifade tarzları arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar oldukça az ve hatta tüm bu değişkenleri bir arada inceleyen çalışma neredeyse yoktur. Ruh sağlığı hizmetlerinden yararlanan ergenlerde zorbalık deneyimlerinin, bu deneyimlerle bazı değişkenler arasındaki ilişkinin araştırılmasının, ruh sağlığı uzmanlarının ciddi boyutta bir problem olan zorbalıkla ilgili farkındalıklarının artmasına ve yine zorbalığı önleme ve müdahale çalışmalarının geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada, bir klinik örnekleme ergenlerin akran zorbalığı alt tiplerinin farklı şekillerde gruplandırılması, bu gruplara göre demografik verilerinin karşılaştırılması ve siber zorbalık, siber mağduriyet, öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.

GEREÇ ve YÖNTEMLER

Şubat 2018-Mart 2018 tarihlerini kapsayan 2 aylık dönemde Ankara Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hematoloji Onkoloji Eğitim Araştırma Hastanesi Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi polikliniğine ayaktan başvuran ve çalışmaya katılmayı kabul eden 11-18 yaş ergenler araştırmaya dahil edilmiştir.

Çalışmaya katılmayı kabul eden toplam 61 ergenden Sosyodemografik Veri Formu, Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ergen Formu (AZBÖ-EF), Siber Zorbalık Ölçeği (SZÖ), Siber Mağduriyet Ölçeği (SMÖ), Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeğini (SÖÖTÖ) doldurmaları istendi. Ergenlerde psikopatoloji varlığı DSM-5 ölçütleri (APA, 2013) esas alınarak yapılan klinik değerlendirme ile belirlendi.

Veri toplama araçları:

Sosyodemografik Bilgi Formu

Çalışmacılar tarafından hazırlanan form ergenlerin yaşı, cinsiyeti, sınıfı, anne baba öğrenim düzeyi, kardeş sayısı, akademik başarı

düzeyi, herhangi bir fiziksel belirti/hastalık, herhangi bir protez (eksik bir organın yerini tutmak, bir organın sakatlığını örtmek amacıyla yapılan organ veya parça) kullanımının olup olmaması, okula devamsız gün sayısı, aile yapısı gibi soruları içermektedir.

Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği-Ergen Formu (AZBÖ-EF)

Pişkin ve Ayas tarafından 2007 yılında geliştirilen AZBÖ-EF'nin zorba ve mağdurun değerlendirildiği iki boyutu vardır ve aynı maddelerin farklı biçimde sorulmasından oluşan paralel iki ölçekten oluşmaktadır (17). Öğrencilerin zorba ölçeğinde yer alan söz ve eylemleri ne sıklıkla yaptıklarını, mağdur ölçeğinde ise bu söz ve eylemlere ne sıklıkla uğradıklarını işaretlemeleri beklenmektedir. Ölçek, toplam 53 madde ve 6 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar; fiziksel zorba ve kurbanı (14 soru), sözel zorba ve kurbanı (8 soru), izolasyon zorba ve kurbanı (6 soru), söylenti yayma zorba ve kurbanı (5 soru), eşyalara zarar verme zorba ve kurbanı (10 soru), cinsel zorba ve kurbanı (10 soru) oluşturmaktadır. Ölçek 5'li likert ("hiçbir zaman" 1 ve "hemen hemen her gün" 5) şeklinde puanlanmaktadır. Ölçeğin zorba ve kurban boyutlarından alınabilecek en düşük puan 53, en yüksek puan 265'tir. Puanlar arttıkça zorba ve kurban olma durumu artmaktadır. Pişkin ve Ayas ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısını, toplam kurban ölçeği için $\alpha=0.93$, toplam zorba ölçeği için $\alpha=0.92$ olarak bildirmişlerdir.

Zorba, Mağdur, Hem Zorba Hem Mağdur ve Zorbalığa Karışmayanların Sınıflandırılması

Araştırmaya katılan hastaların akran zorbalığı gruplarına (zorba, mağdur, hem zorba hem mağdur ve zorbalığa karışmayan) katılım oranlarını belirleyebilmek için AZBÖ-EF'nin değerlendirilmesindeki kriterler dikkate alınarak frekans dağılımları hesaplanmıştır. Buna göre "haftada en az 1 kere" herhangi bir zorbaca davranışa maruz kalan ve diğerlerine zorbaca davranışlarda bulunmayanlar mağdur, "haftada en az 1 kere" diğerlerine karşı zorbaca davranışlarda bulunan ve diğerleri tarafından zorbalığa maruz kalmayanlar zorba, "haftada en az 1 kere" hem zorbaca davranışlarda bulunanlar hem de zorbalığa maruz kalanlar hem zorba hem mağdur, "haftada en az 1 kere" hem zorbaca davranışlarda bulunmayanlar hem de zorbalığa maruz kalmayanlar ise zorbalığa karışmayan olarak gruplandırılmıştır (18).

Siber Zorbalık Ölçeği (SZÖ)

Arcak ve ark. tarafından geliştirilmiş olan SZÖ 24 maddeden oluşmakta olup dördü (hiçbir zaman, bazen, çoğu zaman, her zaman) ölçek üzerinden yanıtlanmaktadır (19). "Hiçbir zaman" 1 puan olarak, "her zaman" yanıtı ise 4 puan olarak değerlendirilmektedir. Böylece ölçekten alınabilecek en düşük puan 24, en yüksek puan ise 96 olmaktadır. Puanların yükselmesi siber zorbalığın yüksekliğine işaret etmektedir. Ölçeğin tamamı için hesaplanan Cronbach alfa katsayısı 0.95 olarak; test-tekrar test güvenilirlik çalışması ise 0.70 ($n=103$) olarak bulunmuştur.

Siber Mağduriyet Ölçeği (SMÖ)

Arcak ve ark. tarafından geliştirilmiş olan SMÖ 24 maddeden oluşmakta olup ikili (hayır, evet) ölçek üzerinden yanıtlanmaktadır (19). "Hayır" 1 puan olarak, "evet" yanıtı ise 2 puan olarak değerlendirilmektedir. Böylece ölçekten alınabilecek en düşük puan 24, en yüksek puan ise 48 olmaktadır. Puanların yükselmesi siber mağdur olma durumunun yüksekliğine işaret etmektedir. Ölçeğin tamamı için Cronbach alfa katsayısı 0.89 olarak, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı ise 0.75 ($n=96$) olarak bulunmuştur.

Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği (SÖÖTÖ)

SÖÖTÖ, öğrencilerin öfke ifade tarzlarını belirlemek amacıyla Spielberger ve ark. tarafından geliştirilmiş olup Türkçe'ye uyarlanması Özer tarafından yapılmıştır (20,21). Ölçek, 34 maddelik dördümlük likert tipi bir ölçektir. İki alt ölçeği vardır: 1) Sürekli öfke 2) Öfke ifade tarzı. "Hiç" 1 puan, "biraz" 2 puan, "oldukça" 3 puan ve "her zaman" 4 puan olarak puanlanmaktadır. Ölçeğin ilk 10 maddesi sürekli öfkeyi, sonraki 24 maddesi ise öfke ifade tarzlarını ölçmektedir. Sürekli öfke, kişinin genelde kendini nasıl hissettiğini, ne derece öfke yaşadığını ifade etmektedir. Sürekli Öfke Ölçeğinden alınabilecek en düşük puan 10, en yüksek puan 40'tir. Öfke İfade Tarzı Ölçeği, öfke içe (13, 15, 16, 20, 23, 26, 27 ve 31. maddeleri), öfke dışı (12, 17, 19, 22, 24, 29, 32 ve 33. maddeleri) ve öfke kontrolü (11, 14, 18, 21, 25, 28, 30 ve 34. maddeleri) olmak üzere 3 alt gruptan oluşmaktadır. Öfke içe, öfke dışı ve öfke kontrolü alt ölçeklerinden alınabilecek en düşük puan 8, en yüksek puan 32'dir. Orijinal ölçeğin Cronbach Alfa değeri 0.77 ile 0.88 arasındadır. Özer tarafından Cronbach alfa değerleri öfke kontrolü boyutu için 0.84; öfke dışı boyutu için 0.78 ve öfke içe boyutu için 0.62 olarak bulunmuştur (21).

İSTATİSTİK

Analiz için SPSS 17.0 (2008, SPSS Inc., IL, ABD) programı kullanıldı. Sürekli değişkenlerin normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov-Smirnov ile test edildi. Ergenlerin yaş dağılımları ile ölçeklerden; sürekli öfke puanları ile öfke ifade tarzı alt ölçeğinden olan öfke kontrol puanları dışında kalan tüm ölçek puanlarının normal dağılım göstermedikleri saptandı. Sürekli değişkenler; aritmetik ortalama, standart sapma ya da medyan, minimum, maksimum değerler cinsinden ifade edildi. Kategorik değişkenler sıklık (n) ve yüzde (%) cinsinden ifade edildi. Ergenlerin "zorba, mağdur, hem zorba hem mağdur, zorbalığa karışmayan" şeklinde tanımlanmasında ayırıcı fonksiyon analizi kullanıldı. Sürekli değişkenlerin ikili karşılaştırmasında Student-t testi ya da Mann-Whitney U testi, üçlü karşılaştırmasında ANOVA ya da Kruskal-Wallis testleri kullanıldı ve Bonferroni düzeltmesi yapıldı. Ölçek puanlarının korelasyon analizinde Spearman testi kullanıldı. İkili karşılaştırmalarda $p<0.05$, üçlü karşılaştırmalarda $p<0.017$, dördümlük karşılaştırmalarda $p<0.012$ anlamlılık düzeyi olarak kabul edildi.

BULGULAR

Çalışmaya katılan 61 ergenin %57.4'ü (n=35) kız, %42.6'sı (n=26) erkekti. Yaş ortancası 15 yıl (en küçük =11, en büyük = 18 yıl)'di. Olguların yarıya yakını (%45.9, n=28) erken ergenlik (11-14 yıl) grubunda yer alıyordu. Olguların üçte biri (%34.5, n=21) 9. ve 10. sınıf öğrencilerinden oluşuyordu. Ergenlerin akademik başarı ile ilgili kendi bildirimleri şöyleydi: %37.7'si (n=23) orta (düz karne), %29.5'i (n=18) iyi (teşekkür almış), %19.7'si (n=12) çok iyi (takdir almış) düzeyde. Olguların sadece %9.8'inin okul başarısının kötü olduğu (karnede zayıf var) saptandı. Okula devamsızlık için ortalama değer 5 gün (min=0, maks=36)'di. Ergenlerin %16.4'ünde (n=10) aktif fiziksel bir hastalık/belirti bildirildi. Bildirilen fiziksel hastalıklar/belirtiler; diabetes mellitus, bronşit, puberte prekoks, baş dönmesi, karın ağrısı, tremor, astım, migren, alerji, obezite, kardiyak ritm bozukluğu idi. Katılımcıların %37.7'sinin (n=23) protezi vardı. En sık kullanılan protez gözlüktü (%32.7, n=20). Diğer protezler; diş ve ayak proteziydi. Annelerin büyük kısmı (%62.3, n=38) ve babaların yaklaşık yarısı (%47.5, n=29) ilköğretim (ilk-orta) düzeyinde eğitim almıştı. Olguların %11.5'i (n=7) tek çocuklu aileden gelirken, %45.9' u (n=28) iki çocuklu, %29.5'i (n=18) üç çocuklu ailelerdi. Olguların çoğu (%86.9, n=53) çekirdek yapıda aileye sahipti (Tablo I).

DSM-5'e göre tanı dağılımları Tablo II'de gösterilmiştir. Buna göre olguların %86.9'unda (n=53) en az bir psikiyatrik bozukluk vardı. En sık saptanan bozukluklar yaygın anksiyete bozukluğu, depresif bozukluklar ve dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu idi. Olguların %80.3'üne (n=49) en az bir ilaç tedavisi önerildiği saptandı. Önerilen ilaçların başında sertralin, fluoksetin ve metilfenidat geliyordu.

Zorba, Mağdur, Hem Zorba Hem Mağdur ve Zorbalığa Karışmayan Sınıflandırılmasına Göre

Ergenlerin %21.3'ü (n=13) zorbalık davranışına karışmamış, %27.9'u (n=17) mağdur, %45.9'u (n=28) hem zorba hem mağdur ve %4.9'u (n=3) zorba olarak tanımlandı. Zorba tanımını karşılayan olgular toplam 3 ergen olduğu için bundan sonraki istatistiksel analizler kalan 3 grup ile yapıldı.

Mağdur, hem zorba hem mağdur ve zorbalığa karışmayan gruplar; cinsiyet, yaş grupları, akademik başarı düzeyleri, anne-baba eğitim düzeyleri, evdeki çocuk sayısı, fiziksel hastalık varlığı değişkenleri açısından birbirlerine benzer bulundu (tümü için $p>0.05$). Protez varlığı mağdur grubunda istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulundu (%58.8, $\chi^2=6.405$, $p=0.041$) (Tablo I).

Üç Grubun Ölçek Puanları Açısından Karşılaştırılması

Hem zorba hem mağdur grupta; SZÖ puanları, SÖÖTÖ öfke dışı ve öfke içe alt ölçeği puanları, zorbalığa karışmayan grubun puanlarına göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulundu (sırasıyla; $z=-3.167$, $p=0.003$; $z=-3.735$, $p<0.001$, $F=7.372$, $p=0.001$).

Hem zorba hem mağdur grubun akran zorbalık boyutunun toplam puanının, fiziksel zorbalık puanının, sözel zorbalık ve eşyalara zarar verme puanının diğer iki grup ile karşılaştırıldığında anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptandı (tümü için $p<0.001$, Tablo III).

Hem zorba hem mağdur grubun akran mağduriyet boyutunun toplam puanının ve fiziksel mağduriyet puanının diğer iki grup ile karşılaştırıldığında anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptandı (her üçü için $p<0.001$, Tablo III).

Zorba/Mağdur Döngüsünde Olmak Ya Da Olmamak

Ergenlerin %50.8'inin (n=31) zorba, %73.8'inin (n=45) mağdur, %78.7'sinin (n=48) zorba/mağdur döngüsünün içinde oldukları saptandı. En sık görülen zorbalık türü sözel zorbalık (%37.7) iken, en sık görülen mağduriyet türü ise fiziksel mağduriyet (%60.7)'di (Tablo IV).

Zorba Olup Olmaması, Mağdur Olup Olmaması ve Zorba/Mağdur Döngüsünde Olup Olmamasına Göre Tanımlanan Grupların Sosyodemografik Verilerinin Karşılaştırması (Tablo V)

Zorba olan grup, olmayanlarla karşılaştırıldığında; zorbalığın orta ergenlikte (15-16 yaş grubunda) anlamlı düzeyde yüksek olduğu ($\chi^2=7.279$, $p=0.026$) ve zorbalının akademik başarısının daha kötü olduğu bulundu ($\chi^2=11.539$, $p=0.008$). Mağdur olanlar mağdur olmayanlarla karşılaştırıldığında babalarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek oranda ilköğretim düzeyinde eğitim almış oldukları saptandı ($\chi^2=7.934$, $p=0.036$). Benzer şekilde zorba/mağdur döngüsünde olanların babaları çoğunlukla ilköğretim düzeyinde eğitim almışlardı ($\chi^2=7.827$, $p=0.034$).

Zorba/Zorba Değil, Mağdur/Mağdur Değil, Zorba/Mağdur Döngü İçinde/Döngü Dışında Şeklinde Tanımlanan Gruplara Göre Ölçek Puan Analizleri

Zorba olmayan ergenlerle kıyaslandığında, zorba grubunda SZÖ toplam puanları ($z=-3.156$, $p=0.002$), SÖÖTÖ öfke dışı alt ölçeği ($z=-3.913$, $p<0.001$) puanları ile SÖÖTÖ sürekli öfke ölçek toplam ($t=3.029$, $p=0.004$) ve öfke içe ölçek toplam ($t=2.774$, $p=0.007$) puanlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptandı (Tablo VI).

Mağdur olmayan ergenlerle kıyaslandığında, mağdur grubunda SZÖ toplam puanları ($z=-2.371$, $p=0.018$), SÖÖTÖ öfke dışı alt ölçeği ($z=-2.557$, $p=0.011$) puanları ile SÖÖTÖ öfke içe ölçek toplam ($t=3.207$, $p=0.002$) puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptandı (Tablo VII).

Zorba/mağdur döngüsünün dışında olanlarla kıyaslandığında, zorba/mağdur döngüsü içinde yer alan ergenlerin SZÖ toplam puanları ($z=-2.973$, $p=0.003$), SMÖ toplam puanları ($z=-2.004$, $p=0.045$), SÖÖTÖ öfke dışı alt ölçeği ($z=-3.673$, $p<0.001$) puanları ile SÖÖTÖ sürekli öfke ölçek toplam ($t=2.262$, $p=0.027$) ve öfke içe ölçek toplam ($t=3.754$, $p<0.001$) puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptandı (Tablo VIII).

TARTIŞMA

Bu araştırmada, Ankara Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hematoloji Onkoloji Eğitim Araştırma Hastanesi Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi polikliniğine ayaktan başvuran ve çalışmaya katılmayı kabul eden 11-18 yaşları arasında 61 ergenin akran zorbalığı alt tiplerinin

iki farklı şekilde (zorba, mağdur, hem zorba hem mağdur, zorbalığa karışmayan ve zorba/mağdur döngüsünde/döngüde değil) gruplandırılması, bu gruplara göre demografik verilerinin karşılaştırılması ve tanımlanan bu gruplarla siber zorbalık, siber mağduriyet, öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Tablo I: Zorba, mağdur, hem zorba hem mağdur ve zorbalığa karışmayan sınıflamasına göre ergenlerin sosyodemografik verilerinin karşılaştırılması.

	Toplam (n=61)	Zorba (n=3)	Mağdur (n=17)	Hem Zorba Hem Mağdur (n=28)	Zorbalığa Karışmayan (n=13)	İstatistik Pearson ki-kare	
	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	χ^2	P
Yaş grubu							
Erken (11-14y)	28 (%45.9)	0	10 (58.8)	9 (32.1)	9 (69.2)	10.471	0.073
Orta (15-16y)	19 (%31.1)	3 (100.0)	4 (23.5)	10 (35.7)	2 (15.4)		
Geç (17-18y)	14 (%22.9)	0	3 (17.6)	9 (32.1)	2 (15.4)		
Cinsiyet							
Kız	35 (%57.4)	2 (66.7)	12 (70.6)	14 (50.0)	7 (53.8)	2.107	0.606
Erkek	26 (%42.6)	1 (33.3)	5 (29.4)	14 (50.0)	6 (46.2)		
Anne eğitim							
Okur-yazar	4 (%6.5)	0	1 (5.9)	2 (7.1)	1 (7.7)	6.907	0.639
İlköğretim	38 (%62.3)	2 (66.7)	9 (52.9)	21 (75.0)	6 (46.2)		
Lise	13 (%21.3)	1 (33.3)	5 (29.4)	3 (10.7)	4 (30.8)		
Üniversite	6 (9.8)	0	2 (11.8)	2 (7.1)	2 (15.4)		
Baba eğitim							
Okur-yazar	3 (%4.9)	0	1 (5.9)	1 (3.6)	1 (7.7)	12.680	0.106
İlköğretim	29 (%47.5)	1 (33.3)	8 (47.1)	18 (64.3)	2 (15.4)		
Lise	19 (%31.1)	1 (33.3)	4 (23.5)	7 (25.0)	7 (53.8)		
Üniversite	10 (%16.4)	1 (33.3)	4 (23.5)	2 (7.1)	3 (23.1)		
Evdeki çocuk sayısı							
Tek çocuk	7 (%11.5)	0	2 (11.8)	4 (14.3)	1 (7.7)	2.178	0.941
İki çocuk	28 (%45.9)	2 (66.7)	7 (41.2)	14 (50.0)	5 (38.5)		
Üç ve üzeri çocuk	26 (%42.6)	1 (33.3)	8 (47.1)	10 (35.7)	7 (53.8)		
Akademik başarısı							
Kötü-Zayıf	8 (%13.1)	1 (33.3)	0	7 (25.0)	0	11.719	0.162
Orta - Düz	23 (%37.7)	1 (33.3)	6 (35.3)	10 (35.7)	6 (46.2)		
İyi - Teşekkür	18 (%29.5)	1 (33.3)	6 (35.3)	8 (28.6)	3 (23.1)		
Çok iyi - Takdir	12 (%19.7)	0	5 (29.4)	3 (10.7)	4 (30.8)		
Fiziksel hastalık varlığı							
Yok	51 (%83.6)	3 (100.0)	13 (76.5)	23 (82.1)	12 (92.3)	1.510	0.661
Var	10 (%16.4)	0	4 (23.5)	5 (17.9)	1 (7.7)		
Protez varlığı							
Yok	38 (%62.3)	1 (33.3)	7 (41.2)	19 (67.9)	11 (84.6)	6.405	0.041
Var	23 (%37.7)	2 (66.7)	10 (58.8)	9 (32.1)	2 (15.4)		
DSM-5 tanı							
Yok	8 (%13.1)	1 (33.3)	3 (17.6)	2 (7.1)	2 (15.4)	1.556	0.505
Var	53 (%86.9)	2 (66.7)	14 (84.6)	26 (92.9)	11 (84.6)		

Tablo II: DSM-5'e göre ergenlerde psikiyatrik tanı ve tedavi dağılımları.

	n	%
DSM-5 tanı		
Yok	8	13.1
Var	53	86.9
Bir tanı	43	70.5
≥2 tanı	10	16.4
Tanı dağılımları		
Yaygın anksiyete bozukluğu	18	29.5
Major depresif bozukluk	18	29.5
Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu	14	23.0
Özgül öğrenme bozukluğu	4	6.6
Obsesif kompulsif bozukluk	4	6.6
Sosyal fobi	2	3.3
Karşıt olma-karşı gelme bozukluğu	2	3.3
Kronik tik bozukluğu	1	1.6
Tedavi		
Yok	10	16.4
Destekleyici terapi	2	3.3
İlaç tedavisi	49	80.3

Çalışmamıza katılan ergenlerin akran zorbalığı gruplarına katılım oranları incelendiğinde; %4.9'u zorba, %27.9'u mağdur, %45.9'u hem zorba hem mağdur, %21.3'ü ise zorbalığa katılmayan grupta yer almıştır. İngiltere'de yapılan klinik temelli bir çalışmada, bizim çalışmamıza benzer şekilde 52 katılımcının %27'sinin mağdur olduğu bildirilmiştir (22). Ancak %61.5'inin zorbalığa katılmayan grupta olduğu belirtilmiştir. Yine çocuk ve ergen psikiyatrisi kliniğine başvuran 13-18 yaş arası 685 ergenin katıldığı çalışmada; ergenlerin yaklaşık %17'si mağdur iken %80'inin zorbalığa katılmayan grupta olduğu bildirilmiştir (23). Türkiye'de benzer yaş gruplarında akran zorbalığına katılım oranlarını değerlendiren toplum temelli çalışmalar incelendiğinde farklı oranlarla karşılaşılmaktadır. 5. ve 6. sınıf öğrencileriyle yapılan bir çalışmada araştırmaya katılan öğrencilerin %9.3'ü mağdur, %7.6'sı zorba, %6.4'ü hem zorba hem mağdur ve %76.7'si zorbalığa katılmayan kategorisinde yer almıştır (24). İstanbul'da bir ilköğretim okulunda 6-8. sınıf öğrencileri ile yapılan araştırma sonucunda ise öğrencilerin %39.7'si mağdur; %4'ü zorba; %16.2'si hem zorba hem mağdur, %40'ı da zorbalığa katılmayan olarak sınıflandırılmıştır (25). Bizim çalışmamızda dikkati çeken hem klinik hem de toplum temelli çalışmalardan farklı olarak zorbalığa katılmayan grup oranının düşük olmasıdır. Bunun

Tablo III: Zorbalık ve mağduriyet durumlarına göre ergenlerin ölçek puanlarının karşılaştırılması.

	Zorba (n=3)	Mağdur (n=17)	Hem Zorba Hem Mağdur (n=28)	Zorbalığa Katılmayan (n=13)	İstatistik Kruskal-Wallis	
	Ort (min-max)	Ort (min-max)	Ort (min-max)	Ort (min-max)	x ²	p
AZÖEF- Zorbalık boyutu toplam puanı	64 (61-92)	56 (53-66)	70 (59-132)	54 (52-58)	32.142	<0.001
Fiziksel zorbalık	20 (19-31)	17 (15-22)	25 (15-52)	16 (15-18)	27.321	<0.001
Sözel zorbalık	12 (11-17)	7 (7-11)	13 (7-27)	7 (6-11)	27.638	<0.001
İzolasyon (dışlama)	7 (6-9)	7 (6-10)	6.5 (6-14)	6 (5-7)	8.779	0.012
Söylenti yayma	5 (5-9)	5 (5-6)	5 (4-9)	5 (5-6)	0.110	0.946
Eşyalara zarar verme	10 (10-16)	10 (10-12)	11 (10-16)	-	16.224	<0.001
Cinsel zorbalık	-	10 (10-11)	10 (10-24)	10 (10-11)	2.746	0.253
AZÖEF- Mağduriyet boyut toplam puanı	58 (53-74)	73 (61-119)	80 (61-176)	57 (53-81)	22.208	<0.001
Fiziksel mağduriyet	16 (15-24)	23 (15-36)	24 (16-50)	16 (15-21)	22.567	<0.001
Sözel mağduriyet	10 (7-11)	15 (8-28)	15 (7-26)	7 (7-13)	17.064	<0.001
Dışlanma	7 (6-8)	8 (6-13)	6 (1-30)	6 (5-10)	8.210	0.016
Söylentiye uğrama	5 (5-9)	7 (5-17)	8 (5-23)	5 (5-11)	8.043	0.018
Eşyalarının zarar görmesi	10 (10-12)	11 (10-15)	12 (6-26)	10 (10-16)	4.667	0.097
Cinsel mağduriyet	-	10 (10-17)	13 (10-30)	10 (10-13)	7.135	0.028
Siber zorbalık ölçek puanı	27 (24-28)	24 (24-30)	26 (24-60)	24 (24-25)	11.709	0.003*
Siber mağduriyet ölçek puanı	27 (24-28)	25 (24-41)	25 (23-39)	24 (24-30)	3.843	0.146
Öfke dışı alt ölçek puanı	24 (17-27)	16 (11-22)	19 (9-69)	12 (8-21)	7.160	0.028**
					ANOVA testi	
	Ort (SS)	Ort (SS)	Ort (SS)	Ort (SS)	F	P
Öfke kontrol alt ölçek puanı	15.3 (4.9)	18.5 (4.8)	18.6 (5.3)	19.5 (5.8)	0.150	0.861
Öfke içe alt ölçek puanı	17.6 (3.2)	16.8 (3.7)	18.2 (4.3)	12.9 (4.1)	7.372	<0.001***
Sürekli öfke ölçek toplam puanı	25.6 (8.0)	20.7 (5.5)	25.3 (7.7)	18.3 (7.9)	4.660	0.014

nedenlerinden biri çalışmalarda sınıflandırmaların ve araştırmalarda kullanılan ölçeklerin farklı olması nedeniyle zorba, mağdur, hem zorba hem mağdur ve zorbalığa karışmayan grupların tanımlanma kriterlerinin farklılık göstermesi olabilir. Ayrıca çoğu çalışmadan farklı olarak çalışmamız klinik temelli bir çalışmadır ve mağdur, hem zorba hem mağdur grubunda yer alan ergenlerin psikiyatrik belirtileri nedeniyle çocuk psikiyatri polikliniğine başvurma oranları yüksek olabilir. Olası psikopatolojinin zorbalık davranışı kaynaklı mı olduğu yoksa hali hazırda mevcut olan psikopatolojinin bu ergenleri zorbalık davranışına maruz kalmaya daha savunmasız bir hale mi getirdiği net değildir. Daha uzun süreli ve daha büyük örneklem ile yapılacak ileri klinik araştırmalara ihtiyaç vardır. Zorba oranlarının düşük çıkmasında bir olası neden de ergenlerin kendilerini zorba olarak tanımlamakta isteksiz olmaları olabilir. Döngü dışında kalma oranının az olması ise ergenlerde zorbalık/mağduriyet oranlarının giderek artış gösterdiğini düşündürmektedir.

Çalışmamızda mağdur, hem zorba hem mağdur ve zorbalığa karışmayan grup arasında protez varlığı mağdur grubunda anlamlı yüksek bulunmuştur. Bu bulgu; protezi olan ergenlerin akranları tarafından eleştiriyeye, alaya daha fazla maruz kaldıklarını düşündürmektedir. Diğer yandan yine protezi olan gençler diğerlerinden farklı olduklarını düşündükleri için düşük benlik

sayısına sahip olabilirler. Bu durumun da onları zorbalık davranışlarına daha açık hale getirdiği düşünülebilir.

Çalışmamızda farklı bir sınıflandırma şekli kullanıldığında, ergenlerin %50.8'inin zorba, %73.8'inin mağdur, %78.7'sinin zorba/mağdur döngüsünün içinde oldukları saptandı. Türkiye'de klinik örnekleme yapılmış bir çalışma olmadığından bu oranları karşılaştırmamız mümkün olmamıştır ancak toplum temelli çalışmalara göre (zorba oranı %20.3, mağdur oranı %42.3; (26)) zorba ve mağdur ergenlerin daha yüksek oranda kliniğe başvurduğu söylenebilir.

Çalışmamızda en sık görülen zorbalık türü sözel zorbalık iken, en sık görülen mağduriyet türü ise fiziksel mağduriyetti. Bu bulgumuz toplum temelli çalışmaların sonuçları ile benzerlik göstermektedir (27,28).

Zorba olan grubun 15-16 yaş grubunda anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır. Gürsoy (29) ise 16 yaşındaki öğrencilerin, 15 ve 17 yaşa göre daha fazla zorbalığa maruz kaldığını saptamıştır. Genç ve Aksu (30) genel lise öğrencileri ile yaptıkları çalışmalarında; 17-18 yaş grubundaki öğrencilerin, 14-15-16 yaş grubunda yer alan öğrencilere göre daha fazla ağır fiziksel zorbalığa başvurdukları ve maruz kaldıklarını, 16-17-18 yaş grubundaki öğrencilerin ise daha fazla cinsel zorbalık uyguladığını saptamışlardır. Sonuçlar dikkate alındığında ergenlik dönemindeki zorbalığı önleme ve müdahale programlarının tüm yaş gruplarını kapsayacak şekilde yapılandırılmasının daha yararlı olacağı söylenebilir.

Babaları ilköğretim düzeyinde eğitim almış olan ergenlerin zorba/mağdur döngüsü içerisinde olma oranları ile mağdur olan ergenlerin babalarının ilköğretim düzeyinde eğitim almış olma oranları anlam düzeyde yüksek bulundu. Albayrak'ın (31) bulduğu sonuca göre baba eğitim düzeyi ile sözel mağduriyet arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur. Baba eğitim düzeyi düştükçe öğrencinin mağdur olma düzeyi artmaktadır. Çetinkaya ve ark. (32) yaptıkları çalışmada, zorbalık düzeyi ile anne öğrenim durumu arasında anlamlı bir ilişki olmadığını, baba öğrenim durumu ile zorbalık davranışı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu belirtmişlerdir.

Çalışmamızda diğer bir elde edilen bulgu da zorba olan grubun akademik başarısının kötü olmasıydı. Toplum temelli çalışmalara bakıldığında Pekel-Uludağlı ve Uçanok (24), zorba ve kurban çocukların, karışmayan çocuklara göre akademik başarılarının daha düşük olduğunu ifade etmiştir. Yine Kılıç (33), 6. 7. ve 8. sınıfta okuyan 763 öğrenci ile yaptığı çalışmada, öğrencilerin başarı düzeyi azaldıkça, zorba kişilik özelliğinin arttığını belirtmiştir.

Çalışmamızda zorba olmayan ergenlerle kıyaslandığında zorba grubunda, döngü dışında olanlarla karşılaştırıldığında döngü içinde yer alan ergenlerde siber zorbalığın daha fazla olduğu saptandı. Ülkemizde Burnukara'nın (34) 868 öğrenci üzerinde yaptığı araştırmada; sosyal dışlama, fiziksel, ilişkisel, korkutma/sindirime ve kişisel eşyalara saldırı yoluyla zorbalık davranışı arttıkça sanal zorbalık davranışları da artış göstermektedir. Yine

Tablo IV: Zorba/mağdur döngüsünün dağılımı.

	n	%
Zorbalık		
Var	31	50.8
Yok	30	49.2
Zorbalık alt tipleri		
Fiziksel	22	36.1
Sözel	23	37.7
İzolasyon	4	6.6
Söylenti yayma	1	1.6
Eşyaya Zarar Vermek	7	11.5
Cinsel	4	6.6
Mağduriyet		
Var	45	73.8
Yok	16	26.2
Mağduriyet alt tipleri		
Fiziksel	37	60.7
Sözel	34	55.7
İzolasyon	8	13.1
Söylenti Yayma	14	23
Eşyaya zarar verme	8	13.1
Cinsel	12	19.7
Zorba/Mağdur döngüsü		
Döngünün içinde	48	78.7
Döngünün dışında	13	21.3

Tablo V: Zorba/mağdur döngü içinde/döngü dışında, mağdur/mağdur değil, zorba/zorba değil şeklinde tanımlanan grupların sosyodemografik özelliklerinin karşılaştırması.

	Zorba/Mağdur döngü içinde	Zorba/Mağdur döngü dışında	Mağdur	Mağdur değil	Zorba	Zorba değil
	n=48, n (%)	n=13, n(%)	n=45, n (%)	n=16, n (%)	n=31, n (%)	n=30, n (%)
Yaş grubu	$\chi^2=3.315^*$	$p=0.198$	$\chi^2=1.451$	$p=0.525$	$\chi^2=7.279$	$p=0.026$
Erken (11-14y)	19 (39.6)	9 (69.2)	19 (42.2)	9 (56.3)	9 (29.0)	19 (63.3)
Orta (15-16y)	17 (35.4)	2 (15.4)	14 (31.1)	5 (31.3)	13 (41.9)	6 (20.0)
Geç (17-18y)	12 (25.0)	2 (15.4)	12 (26.7)	2 (12.5)	9 (29.0)	5 (16.7)
Cinsiyet	$\chi^2=0.084$	$p=0.772$	$\chi^2=0.011$	$p=0.915$	$\chi^2=0.856$	$p=0.355$
Kız	28 (58.3)	7 (53.8)	26 (57.8)	9 (56.3)	16 (51.6)	19 (63.3)
Erkek	20 (41.7)	6 (46.2)	19 (42.2)	7 (43.7)	15 (48.4)	11 (36.7)
Anne eğitim düzeyi	$\chi^2=2.604^*$	$p=0.436$	$\chi^2=2.111$	$p=0.603$	$\chi^2=4.285$	$p=0.251$
Okur-yazar	3 (6.3)	1 (7.7)	3 (6.7)	1 (6.3)	2 (6.5)	2 (6.7)
İlköğretim	32 (66.7)	6 (46.2)	30 (66.7)	8 (50.0)	23 (74.2)	15 (50.0)
Lise	9 (18.8)	4 (30.8)	8 (17.8)	5 (31.2)	4 (12.9)	9 (30.0)
Üniversite	4 (8.3)	2 (15.4)	4 (8.9)	2 (12.5)	2 (6.5)	4 (13.3)
Baba eğitim düzeyi	$\chi^2=7.827^*$	$p=0.034$	$\chi^2=7.934$	$p=0.036$	$\chi^2=5.158$	$p=0.139$
Okur-yazar	2 (4.2)	1 (7.7)	2 (4.4)	1 (6.3)	1 (3.2)	2 (6.7)
İlköğretim	27 (56.3)	2 (15.4)	26 (57.8)	3 (18.8)	19 (61.3)	10 (33.3)
Lise	12 (25.0)	7 (53.8)	11 (24.4)	8 (50.0)	8 (25.8)	11 (36.7)
Üniversite	7 (14.6)	3 (23.1)	6 (13.3)	4 (25.0)	3 (9.7)	7 (23.3)
Evdeki çocuk sayısı	$\chi^2=0.894^*$	$p=0.640$	$\chi^2=0.815$	$p=0.665$	$\chi^2=1.357$	$p=0.624$
Tek çocuk	6 (12.5)	1 (7.7)	6 (13.3)	1 (6.3)	4 (12.9)	3 (10.0)
İki çocuk	23 (47.9)	5 (38.5)	21 (46.7)	7 (43.7)	16 (51.6)	12 (40.0)
Üç ve üzeri	19 (39.6)	7 (53.8)	18 (40.0)	8 (50.0)	11 (35.5)	15 (50.0)
Akademik başarı	$\chi^2=3.527^*$	$p=0.318$	$\chi^2=1.381$	$p=0.752$	$\chi^2=11.539$	$p=0.008$
Kötü-Zayıf	8 (16.7)	0	7 (15.6)	1 (6.3)	8 (25.8)	0
Orta düzeyde	17 (35.4)	6 (46.2)	16 (35.6)	7 (43.7)	11 (35.5)	12 (40.0)
İyi düzeyde	15 (31.3)	3 (23.1)	14 (31.1)	4 (25.0)	9 (29.0)	9 (30.0)
Çok iyi düzey	8 (16.7)	4 (30.8)	8 (17.8)	4 (25.0)	3 (9.7)	9 (30.0)
Fiziksel hastalık	$\chi^2=0.913^*$	$p=0.674$	$\chi^2=1.628$	$p=0.267$	$\chi^2=0.003$	$p=1.000$
Yok	39 (81.2)	12 (92.3)	36 (80.0)	15 (93.7)	26 (83.9)	25 (83.3)
Var	9 (18.8)	1 (7.7)	9 (20.0)	1 (6.3)	5 (16.1)	5 (16.7)
Protez kullanımı	$\chi^2=3.504^*$	$p=0.105$	$\chi^2=1.490$	$p=0.267$	$\chi^2=0.132$	$p=0.716$
Yok	27 (56.3)	11 (84.6)	26 (57.8)	12 (75.0)	20 (64.5)	18 (60.0)
Var	21 (43.8)	2 (15.4)	19 (42.2)	4 (25.0)	11 (35.5)	12 (40.0)
DSM-5 tanısı varlığı	$\chi^2=0.075^*$	$p=1.000$	$\chi^2=0.604$	$p=0.422$	$\chi^2=0.654$	$p=0.473$
Yok	6 (12.5)	2 (15.4)	5 (11.1)	3 (18.7)	3 (9.7)	5 (16.7)
Var	42 (87.5)	11 (84.6)	40 (88.9)	13 (81.3)	28 (90.3)	25 (83.3)

*: Fisher's exact test

bizim çalışmamızın sonucuyla benzer şekilde Li (35) Kanada'da yaptığı toplum temelli çalışmada geleneksel akran zorbalığı ile siber zorbalık arasında hem mağdur hem de zorba olma açısından anlamlı ilişkiler bulunduğunu ifade etmiştir. Li'ye göre okulda zorbalık yapanlar bu tür olaylara katılmayanlarla kıyaslandığında elektronik iletişim araçlarını kullanarak diğerlerine eziyet etmeye de daha fazla eğilim göstermektedirler. Smith ve

ark. (36) İngiltere'de 11-16 yaşları arasındaki gençlerle yaptıkları çalışmada geleneksel ortamda başkalarına eziyet edenlerin aynı zamanda sanal ortamda da eziyet ettiklerini bulmuşlardır.

König ve ark. (37) geleneksel zorbalığa maruz kalanların %83.3'ünün siber zorbalık yaptıklarını belirtmişlerdir. Yine 927 lise öğrencisi ile yürütülen bir çalışmada geleneksel zorbalığın siber zorbalığı anlamlı bir biçimde yordadığı bulunmuştur (38).

Tablo VI: Zorba ve zorba değil ölçek puanlarının karşılaştırması.

	Zorba (n=31)	Zorba değil (n=30)	Mann Whitney U	
Normal dağılmayanlar	M (min-max)	M (min-max)	Z	P
Siber zorbalık ölçek	26 (24-60)	24 (24-30)	-3.156	0.002
Siber mağduriyet ölçek	25 (23-39)	24 (24-41)	-0.906	0.365
Öfke dışı alt ölçeği	19 (9-69)	15 (8-22)	-3.913	<0.001
			Student t testi	
Normal dağılım gösteren	Ort (SS)	Ort (SS)	T	P
Sürekli öfke ölçek toplam	25.3 (7.6)	19.7 (6.6)	3.029 df=58	0.004
Öfke kontrol alt ölçeği	18.3 (5.2)	19.0 (5.2)	-0.501 df=59	0.618
Öfke içe alt ölçeği	18.2 (4.2)	15.1 (4.3)	2.774 df=59	0.007

M: Medyan (ortanca), **min:** minimum, **max:** maksimum, **Ort:** ortalama, **SS:** standart sapma.

Tablo VII: Mağdur ve Mağdur Değil ölçek puanlarının karşılaştırması.

	Mağdur (n=45)	Mağdur değil (n=16)	Mann Whitney U	
Normal dağılmayanlar	M (min-max)	M (min-max)	z	P
Siber zorbalık ölçek	25 (24-60)	24 (24-28)	-2.371	0.018
Siber mağduriyet ölçek	25 (23-41)	24 (24-30)	-1.664	0.096
Öfke dışı alt ölçeği	17 (9-69)	14 (8-27)	-2.557	0.011
			Student t testi	
Normal dağılım gösteren	Ort (SS)	Ort (SS)	T	P
Sürekli öfke ölçek toplam	23.6 (7.3)	19.8 (8.2)	1.697 df=58	0.095
Öfke kontrol alt ölçeği	18.6 (5.0)	18.7 (5.8)	-0.083 df=59	0.934
Öfke içe alt ölçeği	17.7 (4.1)	13.8 (4.3)	3.207 df=59	0.002

M: Medyan (ortanca), **min:** minimum, **max:** maksimum, **Ort:** ortalama, **SS:** standart sapma.

Tablo VIII: Zorba/Mağdur Döngü İçinde/Döngü Dışında Gruplarının Ölçek Puanlarının Karşılaştırması

	Zorba/Mağdur döngüde (n=48)	Zorba/Mağdur döngü dışında (n=13)	Mann Whitney U	
Normal dağılmayanlar	M (min-max)	M (min-max)	z	P
Siber zorbalık ölçek	25 (24-60)	24 (24-25)	-2.973	0.003
Siber mağduriyet ölçek	25 (23-41)	24 (24-30)	-2.004	0.045
Öfke dışı alt ölçeği	17.5 (9-69)	12 (8-21)	-3.673	<0.001
			Student t testi	
Normal dağılım gösteren	Ort (SS)	Ort (SS)	T	P
Sürekli öfke ölçek toplam	23.7 (7.3)	18.3 (7.9)	2.262 df=58	0.027
Öfke kontrol alt ölçeği	18.4 (5.0)	19.5 (5.8)	-0.681 df=59	0.498
Öfke içe alt ölçeği	17.7 (4.0)	12.9 (4.1)	3.754 df=59	<0.001

M: Medyan (ortanca), **min:** minimum, **max:** maksimum, **Ort:** ortalama, **SS:** standart sapma.

Mağdur grupta mağdur olmayan gruba oranla öfke içe ve öfke dışı puanlarının yüksek olması, zorba grupta zorba olmayan gruba kıyasla sürekli öfke, öfke içe ve öfke dışı puanlarının yüksek olması ve yine zorba/mağdur döngüsünün dışında olanlarla kıyaslandığında, döngüde olanlarda sürekli öfke toplamı, öfke içe ve öfke dışı toplam puanlarının anlamlı derecede yüksek olması, zorbalık davranışına bir şekilde

katılmanın çeşitli yüksek öfke ifade tarzları ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Zorba davranışa maruz kalma ile sürekli öfke düzeyi arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada; bedensel, sözel, duygusal, cinsel zorbalık ile yüksek düzeyde karşı karşıya kalan 8. sınıf öğrencilerinin, bu zorbalık türleri ile daha az karşı karşıya kalan öğrencilerden daha çok sürekli öfke belirtisi gösterdikleri görülmektedir (39). Çalışmamızda zorba/mağdur

döngüsünde olan ergenlerin yüksek oranda olması; bu döngüde bulunmakla ilişkili olarak yüksek düzeyde çeşitli öfke ifade tarzları sergileyen ergenlerin öğretmenleri, aileleri tarafından fark edilip çocuk psikiyatri uzmanlarına yönlendirilmesinin bir sonucu olabilir. Ergenlik döneminde öfkenin ciddi bir sorun olduğu düşünüldüğünde, zorbalık önleme-müdahale çalışmalarının zorbalığın tetiklediği öfkeyi ve buna bağlı sonuçları da azaltacağı düşünülmektedir.

SONUÇ

Çalışma bulgularımıza bakıldığında;

Çocuk psikiyatri polikliniğine ayaktan başvuran ergenlerde mağdur ve hem zorba hem mağdur oranlarının yüksekliği göze çarpmaktadır. Bunun nedeni diğer birçok çalışmadan farklı olarak çalışmamızın klinik temelli olması olabileceği gibi, mağdur, hem zorba hem mağdur grubundaki ergenlerin uzmanlardan daha çok yardım arayışı içinde olduğu yorumu da yapılabilir.

Polikliniğe başvuran ergenlerin %86.9'unda en az bir psikiyatrik tanı saptandı. Zorba/mağdur döngüsünde olanlar ile döngüde olmayanların psikiyatrik tanı oranlarında anlamlı fark bulunamamış olup tanı oranları sırası ile %87.5 ve %84.6 idi. Bu sonuçlara bakıldığında psikopatolojinin zorbalık deneyimi kaynaklı mı olduğu yoksa mevcut olan psikopatolojinin bu ergenleri, zorbalığa karışmalarına daha açık bir hale mi getirdiği net değildir. Bu konuda daha büyük klinik örneklemli ve daha uzun süreli, öz bildirim yanı sıra ebeveyn, akran, öğretmen bildirimlerinden de yararlanıldığı çalışmalar bu anlamda daha faydalı olacaktır. Ayrıca bu, ergenlerin kendilerini zorba ya da mağdur olarak tanımlamaktaki güçlükleri açısından da daha güvenilir sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

15-16 yaş grubunda olmak ve akademik başarının kötü olması zorbalık için risk faktörü olabilir.

Babanın ilköğretim düzeyinde eğitime sahip olduğu ergenlerin mağdur ya da zorba/mağdur döngüsü içerisinde olma riski daha yüksek olabilir.

Zorbalık davranışına katılımın; siber zorbalık, siber mağduriyete katılımı yordadığı ve yine zorbalık deneyiminin ergenlerde sürekliliği, öfke, öfke içe ve öfke dışı puan düzeylerini artırdığı söylenebilir.

Çoğu çalışmadan farklı olarak klinik örnekleme zorbalıkla ilgili yürütülen bir çalışma olması, zorbalığın hem siber zorbalık, siber mağduriyet hem de öfke ifade tarzları ile ilişkisini göstermesi bu çalışmanın güçlü yönleridir.

Çalışmamızda zorba sayısı az olduğu için zorba grubunun analiz dışında bırakılması, küçük bir örnekleme yürütülmüş olması; risk değerlendirmesi yapma, güvenli ve anlamlı ilişkiler bulma açısından kısıtlılıklar yaratmış olabilir. Yine verilerin akran zorbalığını yaşayan ya da yaşamaması muhtemel ergenlerden toplanmış olması çalışmamızın kısıtlılıkları içerisinde. Akran zorbalığı olaylarında etkisi bulunan aile, okul, öğretmen vb.

gibi katılımcılardan da bilgi toplanması daha objektif sonuçların elde edilmesinde yararlı olacaktır. Bu araştırma sonuçları dikkate alındığında ileriki araştırmalarda farklı sosyodemografik özelliklere sahip ergenleri kapsayan büyük ölçekli araştırmalarla risk değerlendirmesi yapılması önerilebilir.

Sonuç olarak; ergenler arasında akran zorbalığı evrensel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle bu konuyla ilgili yapılacak her çalışma büyük önem taşımaktadır. Akran zorbalığı konusunda okullarda, veliler ve öğrencilerin de içinde bulunduğu bir ekip çalışmasıyla, eğitimler verilmesi ve etkili bir önleme programı geliştirilerek uygulanması, birçok açıdan yararlı olacaktır. Ülkemizde bu alanda daha ayrıntılı bilgi içeren, farkındalığın ve müdahalelerin artırılması açısından tüm Türkiye'yi temsil edebilecek nitelikte, daha uzun süreli araştırmaların sürdürülmesinin önemli olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Demir NÖ, Baran AG, Ulusoy D. Türkiye'de ergenlerin arkadaş-akran grupları ile ilişkileri ve sapsmış davranışlar: Ankara örnekleme. Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi 2005; 32: 83-108.
2. Pişkin M.Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi 2002; 2: 531-62.
3. Nansel TR, Craig W, Overpeck MD, Saluja G, Ruan WJ. Cross-national consistency in the relationship between bullying behaviors and psychosocial adjustment. Arch Pediatr Adolesc Med 2004; 158: 730-6.
4. Karataş H. İlköğretim okullarında zorbalığa yönelik geliştirilen programın etkisinin incelenmesi (Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2011.
5. Pişkin M. Ankara'daki ilköğretim öğrencileri arasında akran zorbalığının incelenmesi. Eğitim ve Bilim 2010;35:175-89.
6. Kepenekci YK, Çınkır S. Bullying among Turkish high school students. Child Abuse Negl 2006; 30:193-204.
7. Karataş H, Öztürk C. Relationship between bullying and health problems in primary school children. Asian Nurs Res 2011; 5: 81-7.
8. Flannery DJ, Wester KL, Singer MI. Impact of exposure to violence in school on child and adolescent mental health and behavior. J Community Psychol 2004; 32: 559-73.
9. Horzum MB, Ayas T. Orta öğretim öğrencilerinin psikolojik belirtilere göre sanal zorba ve sanal mağdur düzeylerinin yordanması. Online J Technol Addict Cyberbullying 2014; 1: 21-36.
10. Olweus D, Breivik K. Plight of victims of school bullying: The opposite of well-being. In: Ben-Arieh A, Casas F, Frønes I, Korbin JE (eds), Handbook of child well-being. 1st ed. Netherlands: Springer, 2014: 2593-616.
11. Mishna F, Cook C, Gadalla T, Daciuk J, Solomon S. Cyber bullying behaviors among middle and high school students. Am J Orthopsychiatry 2010;80:362-74.
12. Akbulut Y, Şahin YL, Erişti B. Cyberbullying victimization among Turkish online social utility members. Educ Technol Soc 2010; 13:192-201.
13. Normantaite D, Perminas A. Changes in aggression of 13-17 year-old adolescents after intervention based on cognitive-behavioural therapy. Social Sciences 2013;79:46-55.

14. Lochman JE, Powell NP, Clanton NC, McElroy HK. Anger and aggression. GG Bear, KM Minke, A Thomas (eds), Children's Needs III: Development, Prevention, and Intervention. 3rd ed. Washington DC: National Association of School Psychologists, 2006: 115-33.
15. Tanrikulu I, Campbell M. Correlates of traditional bullying and cyberbullying perpetration among Australian students. *Children and Youth Services Review* 2015;55:138-46.
16. Arıcağ OT, Özbay A. Investigation of the relationship between cyberbullying, cybervictimization, alexithymia and anger expression styles among adolescents. *Computers in Human Behavior* 2016; 55: 278-85.
17. Pişkin M, Ayas T. Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ergen Formunun Geliştirilmesi. IX. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi; 2007, 17-19 Ekim, İzmir, Türkiye.
18. Siyez Diğdem M. Akran zorbalığı gruplarında empatik eğilim. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 2011;12:23-43.
19. Arıcağ OT, Tanrikulu T, Kınay H. Siber mağduriyet ölçeği'nin ilk psikometrik bulguları. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi* 2012;2: 1-6.
20. Spielberger CD, Johnson EH, Russel FS, Crane RS, Jacobs GA, Worden TJ. The Experience and expression of anger: Construction and validation of an anger Expression Scale. In: Chesney MA, Roseman RH (eds). *Anger and Hostility in Cardiovascular and Behavioral Disorder*. New York: Hemshire/Mcgraw-Hill, 1985:5-30.
21. Özer AK. Sürekli öfke (SL-ÖFKE) ve öfke ifade tarzı (ÖFKE-TARZ) ölçekleri ön çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi* 1994;31:26-35.
22. Salmon G, James A, Cassidy EL, Javaloyes MA. Bullying a review: Presentations to an adolescent psychiatric service and within a school for emotionally and behaviourally disturbed children. *Clinical Child Psychology and Psychiatry* 2000;5:563-79.
23. Hansen HH, Hasselgård CE, Undheim AM, Indredavik MS. Bullying behaviour among Norwegian adolescents: Psychiatric diagnoses and school well-being in a clinical sample. *Nord J Psychiatry* 2014; 68:355-61.
24. Pekel-Uludağlı N, Uçançok Z. Akran zorbalığı gruplarında yalnızlık ve akademik başarı ile sosyometrik statüye göre zorba/kurban davranış türleri. *Türk Psikoloji Dergisi* 2005;20:77-92.
25. Bulgurcu S. İstanbul ilinde bir ilköğretim okulunda 6-8. sınıflarda akran zorbalığı sıklığının araştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: 2011.
26. Tıpırdamaz Sipahi H. İzmir ili Bornova ilçesinde ilköğretim 6. ve 7. sınıf öğrencilerinde akran zorbalığı, etkileyen ve eşlik eden faktörler (Doktora Tezi). İzmir: 2008.
27. Gökler R. İlköğretim öğrencilerinde akran zorbalığının bazı değişkenler açısından incelenmesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: 2007.
28. Kapçı EG. İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı, benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 2004;37:1-13.
29. Gürsoy EC. Ergenlerde sosyodemografik özelliklere ve algılanan sosyal destek ile akran zorbalığına maruz kalmanın incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Maltepe Üniversitesi, 2010.
30. Genç G, Aksu MB. Genel lise öğrencilerinin zorba kurban davranışlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2010;30:413-48.
31. Albayrak S. Okulda uygulanan zorbalığı önleme programının zorbalığı azaltmasında etkisi (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2012.
32. Çetinkaya S, Nur N, Ayvaz A, Özdemir D, Kavakçı Ö. Sosyoekonomik durumu farklı üç ilköğretim okulu öğrencilerinde akran zorbalığının depresyon ve benlik saygısı düzeyiyle ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 2009;10:151-8.
33. Kılıç N. İlköğretim 6, 7, 8. sınıf öğrencilerinin zorbalık düzeylerinin yordanması (Konya ili Cihanbeyli ilçesi ilçe Merkez Örneği) (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: 2009.
34. Burnukara P. İlk ve orta ergenlikte geleneksel ve sanal akran zorbalığına ilişkin betimsel bir inceleme (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2009.
35. Li Q. New bottle old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior* 2007;23:1777-91.
36. Smith PK, Mahdavi J, Carvalho M, Fisher S, Russell S, Tippett N. Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 2008;49:376-85.
37. König A, Gollwitzer M, Steffgen G. Cyberbullying as an Act of Revenge? *Australian Journal of Guidance&Counselling* 2010;20: 210-24.
38. Hemphill SA, Heerde JA. Adolescent predictors of young adult cyberbullying perpetration and victimization among Australian youth. *J Adolesc Health* 2014;55:580-7.
39. Hakan S. İlköğretim öğrencilerinin farklı zorbalık türleri ile karşı karşıya kalma sıklığının ve boyun eğme davranışı ile durumluk-sürekli öfke ile ilişkisinin karşılaştırılması. *Milli Eğitim Dergisi* 2011; 190:54-71.